

II.

DE HUNGARIA.

Non Societas, sed Catholica religio in Hungaria impugnata. Duo Episcopi in vincula coniecti. Unus capite truncatus. Croatarum in Catholicam religionem et Societatem amor. Bochkaianae rebellionis in Hungaria origo libellus famosus. Belgioiosa mala arte libelli famosi a Bochkai circumventus. Quanta Hungariae in rebellione Bochkai devastatio.

Non in Transylvania solum, etiam in Hungaria passa est Societas; quod illi probro vertitur ab adversariis, qui malam, ob malos fructus, arborem succisam dicunt: id est Collegiis spoliatam; qua in re Polonos vellent Hungarorum esse imitatores. Ego vero, ut ostendam, eos toto coelo aberrare, tria explicabo. Primo probabo, *non contra Societatem fuisse illam persecutionem, sed contra universum ordinem Ecclesiasticum, imo contra omnem statum Catholicum*. Deinde initium et originem illius coniurationis indicabo. Demum, *quid utilitatis ex hac cognitione capere possit Polonorum Respublica, demonstrabo.*

Quoad primum, illam non in nos, sed in omnem Ordinem sacrūm, excitatam esse tempestatem, inde planum fit, quia multo maiora damna, quam nos, passi sunt reliqui Ecclesiastici. Praeterea, illi in propriis personis fuerant vexati, quod e nostris accidit nulli: demum multo plura illorum tempa spoliata fuere, quam nostra. Rem magis enucleemus. Cassoviae nostri libere permissi sunt abire; at duo Episcopi, Quinque Ecclesiarum unus,¹ Varadiensis alter,² sacrilege fuere

¹ Pécsi püspök ekkoriban Zalatnaky György, 1600 óta; meghalt 1605-ben (exeunte anno 1605) Krakkóban, ahová azért ment, hogy megköszönje III. Zsigmond királynak, hogy ajánlatára Boeskay — egy évi fogáság után — szabadon ereszté. (Istvánfi nyomán Koller József Pécs-egyházmegyei tört. VI. köt. 365. 1.)

² Váradi püspök volt Mikáczy Miklós, 1598 óta, Kassán élt, lévén a Magyar Kamara elnöke.

capti, et acerrime tractati. Quorum primus, an non ad intercessionem Vestrae Sacrae Maiestatis³ dimissus fuit? Verum adeo aerumnis et veneno, ut aiunt, confectus, ut Cracoviam non ut viveret, sed ut sepeliretur venisse videretur. Alter vero Cassovia Varadinum ductus, furis instar, in foedo carcere diutissime detentus fuit, nulla habita ratione aetatis, dignitatis, perfractae valetudinis. Cum ultimo e Transylvania exirem, illum tum e carcere dimissum, comitem itineris habui, ita exhaustum, ita lacerum, ut spectaculum miserandum praeberet.⁴ Episcopus autem Vesprimiensis,⁵ an non in illa eadem rebellione, in aedibus propriis, ab iisdem rebellibus crudelissime trucidatus fuit, an non eadem rabies, caput ipsius a cervicibus abscissum e fenestris ad populum proiecit? Adhuc in arce Semegensi⁶ expressa sceleris vestigia cernuntur, et a tota posteritate cernentur. Quoties enim muri Episcopi sanguine aspersi abraduntur; toties quasi sudarent, cruentari dicuntur; rem non vidi, a viris fide dignis audivi.

Taceo hic Capitula dissipata; mitto sacerdotes e propriis sedibus ejectos, morte affectos, in contemptum sacerdotalis castitatis (immane facinus) eviratos. Praetereo ecclesias spoliatas, sacram supellectilem direptam; reliquias Sanctorum auro, argento denudatas et conculcatas; calices, cruces, sacras pixides profanatas; omnem templorum ornatum devastatum.

³ Érti III. Zsigmond lengyel királyt, mivel ezt a művét országában írta.

⁴ A két püspök egyáltalán nem szenevédett semmiféle kínzást, miként itt túlzva előadja szerzőnk, mert Booskay őket — ép kimélésük végett — Kereki várába vitette s ott tartatta tisztes fogásában. Érdekes különben, hogy Mikáczy cassai lakásán meg Leleszen, a konventben 100.000 aranyára akadt a száz hajdú, aki elfogta, s ebből mindegyiknek ezer arany jutott belőle. (Szamosközy történeti maradványai IV. köt. 508. l.)

⁵ Veszprémi püspök volt (1604 óta) Ujlaky Lajos. Halála körülme-nyeiről a magyar főpapok Bécsben, 1606 február 20-án írt panaszlevelében még ezeket az adatokat találjuk: Vesprimiensis episcopus in loco suae residentiae fraude rebellium circumventus, qui colloquii gratia ad ipsum admitti petebant, securi prius in caput impacta, deinde framea capite abscisso, interfectus est, caput e muro proiectum diu ostentui habitum est; supellex sacra ecclesiae Vesprimiensis omnis ablata. (Magyar org. gyűl. Emlékek XII. köt. 37. l.)

⁶ Ez Sümeg vára, a veszprémi püspök birtoka Zala megyében.

Affirmant periti rerum Hungaricarum aestimatores, nunquam tantum rerum sacrarum stragem a Turcis passam esse Hungariam, quantam passa est a funesta illa, de qua loquimur *coniuratione Bochkaiana*. Audivi tunc milites fuisse, qui sacris patenis, veluti bullis serico affixis, equos suos ornarent, sexcentaque alia impietatis genera exercerent; nulli parcebant; templa polluebant; iugales thoros foedabant; virgines opprimebant; omnia divina et humana contaminabant; demum, quod animus horret, lingua haesitat, calamus tremit, in Transylvaniam usque, ubi tunc eram, rumor venit, fuisse militem, verius dixerim latronem, qui sacras aras, Deoque dicata altaria, nefariis stupris conspurcare non timuerit; sed quid mirum, erant enim haeretici et bellum erat haereticorum.

Ergo in Hungaria non Societati, sed sacro Ordini universo crudele bellum est indictum. Nos autem in communi malo, non fuimus immunes; bonis quidem a dominante avaritia spoliati; in personis autem, in religione et aliis rebus nullatenus impediti. Itaque semper tam in superiore, quam in inferiore Hungaria, plures e nostris fuerunt, uti et modo sunt, qui concionando, scribendo, docendo et reliqua nostra ministeria Cassoviae, Tyrnaviae, Posonii et aliis in locis exercendo, animarum saluti serviunt. Et superiori aestate, cum in superiore Hungariam excurrissem, vidi Homonnae Collegium a Georgio Homonnai, *viro genere et virtute illustrissimo* de novo excitatum. Sed et illud occurrit scitu dignum, Zagrabiae, quae Croatiae Metropolis est et in Regis Hungariae ditione nos habuisse Collegium; de quo tollendo, cum in Comitiis agerent Hungarorum haeretici, Croatae tam fortiter restiterunt, ut omnia se malle pati, quam haec permettere declararent; se quidem cum Corona Hungariae in politicis convenire, in religione autem dissentire. Ex quo illud infertur, nos, non morum gratia, sed religionis causa in Hungaria oppugnari; quod re ipsa testatus est Matthias Hungariae Rex et Imperator Augustissimus, qui dum in Hungaria odio religionis unum Collegium dissolvitur, ipse et Zagrabiae a Croatis, et Lincii a maioribus suis inchoata Collegia non exiguis attributis fundationibus perficit; sicuti modo Caesarium Pragense Collegium magno, augustaeque liberalitatis dingo vectigali exornat. Hactenus Hungaricam persecutionem

in Societatem minime excitatam esse ostendimus, iam quod secundo loco propositum erat, eiusdem persecutionis et rebellionis originem et initium ostendamus, qua in re, si in ulla alia, animos vellem attentos.

Cum Bochkai male sibi conscius, et alieni imperii pertensus, dominari ipse vellet, videret autem tam Caesaris potentiam, quam Hungarorum fidem maiorem esse, quam ut ipse aperto Marte expugnare posset, cuniculis agendum ratus, quod omni tormentorum genere non obtinuisse, uno levis membranulae ictu perfecit, quo videlicet et Caesaris vires, et Hungaricam fidem protrivit: parvulum quendam famosum libellum evulgavit,⁷ quo quidam fingebat se fuisse Romano Pontifici a secretis atque ex Pontificiis arcanis accepisse Clementem Octavum Pontificem Maximum cum Rudolpho Imperatore et aliis Christianis Principibus conspirasse, ut omnes haereticos de medio tollerent et Ecclesiae Romanae Imperium dilataarent; quod ipse ideo se revelare profitebatur, ut gratus Deo esset pro beneficio accepto, cum a tenebris Catholicorum ad Evangelicorum lucem vocatus fuisse. Ad haec fiebant glossae, loco et tempori accomodatae, videlicet illud in Hungaria propositum esse, ut Caesar haereticorum bonis aerarium suum ditaret, Pontifex vero indulgentiis et peregrinationibus, quae sublato haereticorum imperio, frequentissimae Romam fierent, lucrum ingens haberet. Ad hunc quoque finem Belgioiosam Cassoviam Generalem missum esse,⁸ ut classicum caneret, et primus in eo regno ad opus manum admoveret. Ad tantam ergo, tamque nefariam Catholicorum impietatem avertendam, tantumque ac tam praesens periculum, ab omnium cervicibus repellendum, Stephanus Bochkai arma sumpsisse ferebatur, modusque aperiebatur, quo haeretici Catholicos praevenientes, in eos insurgerent, eorum, maxime Ecclesiasticorum opes occuparent, Evangelium suum propagarent et aliis populis atque nationibus tanti facinoris exemplo praeire non dubitarent.

⁷ Sajnos nem maradt reánk egyetlen példányban sem, még másorlatban sem; sőt nincs ennél egyéb írásos nyoma, hogy Bocskay ily nyomtatványt adott volna ki felkelése megszervezésekor.

⁸ Belgioioso, helyesen Giovanni Barbiano Conte di Belgioioso, 1603 májusa óta osztrák császári szolgálatban.

Hoc fuit tormentum, Rex Serenissime, haec *machina*, qua Bochkai Hungarorum fidem fregit, Caesaris *vires* infirmavit, rerum potitus fuit. Nam statim Hungari, tum metu perculti, tum spe lucri incitati, fidem violarunt et turmatim ad Bochkaium confluxerunt; quod nunquam fecissent, si illum cum Turcis et Scythis foedus pepigisse et regnum ambitione quaerere, non autem eos ab imminenti nece liberare velle, intellexissent. Accesserunt quidem et Catholicorum nonnulli, sed oppressi et coacti, vel certe, qui ipsi quoque sibi male concisi et sorte sua non contenti, rerum novarum cupidi essent. Patefacta autem coniuratione, cum Illustrissimus Comes Ioannes Iacobus Belgioiosa superioris Hungariae Generalis arma movisset, Bochkai vero se virtute et viribus imparem agnosceret, ad libelli famosi cuniculum confugit, illumque in Caesareo Hungarorum exercitu spargi curavit, adeoque Hungarum militem commovit, ut uno eodemque momento et Belgioiosam proderet, et alteram exercitus partem, quae Germanis constabat, insperato invaderet et prorsus deleret. Quare nisi famosus ille libellus fuisse, nunquam vel Caesar Hungariam amisisset, vel Bochkai illam occupasset, vel Belgioiosa, qui virtute militari multis partibus Bochkaio praestabat, labefactatus fuisse, nunquam in Hungaria tot rapiuae, tot caedes, tot stupra, tot scelera commissa, nunquam tot captivi ab ipsis metu Hungaris, uti constans fama erat, Turcis et Scythis pretio traditi, incredibili regni et animarum damno abducti fuissent.

Dum haec Cracoviae scriberem, Illustrissimus Sacrae R. E. Cardinalis Forgachius Archiepiscopus Strigoniensis et regni Hungariae Primas,⁹ ex peregrinatione ad Beatam Virginem Częstochoviensem suscepta, in Hungariam rediens, die Conversioni sancti Pauli sacro Cracoviam venit, ut est Ordinis nostri amantissimus, apud nos esse non recusavit,¹⁰ cum illo haec, quae de Hungaria scribo contuli, qui omnia verissima esse confirmavit; illud solum videbatur innuere, facinorum, quae in illa rebellione uno famoso libello duce,

⁹ Forgách Ferenc, esztergomi érsek, 1607 május haváig nyitrai püspök.

¹⁰ A primás e częstochovai zarándokútjáról való hazaindulása 1615 január 25-én volt, amikor a krakkói jezsuita rendházban szállt meg és ott is ételezett távozásáig. (Wielewicki id. házi krónikája III. köt. 142. l.)

patrata erant, atrocitatem multo maiorem fuisse, quam ut verba mea illam possent explicare. Ipse vero omnia prespectissima habuit, quia unus ex illis erat, qui et patriam ac religionem propugnabat, et nomine Caesaris coniuratis sese opponebat, malisque obviam ibat. Cum vero inter loquendum intellexisset illius libelli memoriam adhuc servari apud praelatos, rogavi, ut cum domum venisset, illius me participem facere vellet; promisit, atque promissis stetit; librum enim misit et literas manu propria ad me exaratas addidit, quas cum a tanto viro sint datae, pro maiori fide hic ad verbum descripsi et sunt huiusmodi:

Statim atque domum reversus sum, ex altis nivibus difficer eluctatus, de transmittendo scripto Haereticorum, cuius evulgatione Bochkaiana rebellio excitata erat, fui sollicitus, et opportune sese tabellarius obtulit, servitor nostri Magnifici. Domini Gasparis Horvat, a quo Reverentia Vestra dictum Haereticorum commentum accipiet et deprehendet, quomodo fundamentum perduellionis, mendacium de extirpandis haereticis mutuo, simulque collatis Catholicorum Principum viribus et auxiliis posuerunt; ut qui sacra, profanaque contaminare, omnia iura ex summa impietate evertere in animum induxerant, vindices Evangelii haberentur, et Dei causam se tueri praetexerint. Ita personati incidentes, dirissimam persecutionem contra avitam religionem excitarunt, et *plusquam sexaginta millia Christianarum animarum in Tartarorum et Turcarum seruitutem redegerunt*; ita tetram atque abominandam faciem regni relinquentes, ut seculo forsitan integro, aliquam formam ac speciem recuperare non possit. Caveat sibi regnum Poloniae ab his religionis reformatribus, et patriae consulat horum diabolica fraude utentium simulationibus reiectis et pro defensione fidei Catholicae, tanquam unica patriae salute, murum se opponat. Religiosae ac piae Paternitatis Vestrae mentis erit, ex hoc veneno pharmacum antidotumque conficere. Quod reliquum est, Reverentiam Vestram diu bene valere cupio. Datum Tyrnaviae, etc.

Hactenus Ill^{mus} Cardinalis Strigoniensis, ex quo habemus, quod quaerebamus originem Hungaricae coniurationis fuisse famosum libellum, longissimam perniciosissimorum mendaciorum seriem complectentem, quo veluti peste vastata est

Hungaria fere universa.¹¹ Hinc reor Sacram M^{tem} Vestram videre, quod tertio loco positum erat, quid nimirum commodi ex his referre debeamus; ut sumptibus alienis, malis nostris medicinam faciamus. Hic sane aperiendi essent oculi et diligenter etiam atque etiam videndum, quo tandem tendant, tot famosi libelli; quorum modo contra Principes Seculares, modo contra Ecclesiasticos, modo contra Religiosos tam ferox est quorundam procax libertas, vel potius effrenata licentia. Poloniam cum Hungaria non comparo; illud assero, nihil uni regno accidisse, quod alteri non possit evenire: ergo sicuti per famosos libellos, supra quam credi possit in Hungaria depressa est religio, depressus status Ecclesiasticus, res Catholicorum depressae, tot ipsorummet coniuratorum clades, tot omnium Ordinum calamitates, tot incendia, tot flagitia, tot captivitates visae sunt, ut nulla Hungarorum posteritas immemor sit futura, quis nobis polliceatur a tantis malis securitatem, si eosdem malorum fontes permittamus domi nostrae scaturire?

Hoc periculum quantum esset, intellexerunt summi orbis Principes, tam Ecclesiastici, quam seculares, *Imperatores*, inquam, ac *Summi Pontifices*, qui famosorum libellorum auctores, tanquam humanae societatis pestes a fidelium communione separarunt, infamiaque et capite damnarunt. Sed de hoc alibi. Illud hic specto, quod ex Hungaria Societati obiicitur, non magis nobis obesse, quam obsit universo ordini Ecclesiastico, qui semper oppugnatur a principe tenebrarum. Deinde, si quis Hungariam Polonis exemplo esse velit, illum aliud non quaerere, quam tumultus, seditiones, rebelliones; uno verbo Angliam potius quam Hungariam affectare, et si hoc nondum audeat profiteri. Demum famosos libellos esse prohibendos et auctores cohibendos. Nec ullus clamet, hoc esse falcem in messem alienam mittere; id esse politicis se immiscere, ac libertatem imminuere; hoc enim non est vel politiam sibi usurpare, vel debitam genti liberae libertatem adimere; sed est consilium Deo gratum, hominibus utile, Reipublicae saluberrimum dare.

¹¹ A Bocskay nyomtatványáról szóló e kivonatos ismertetés igen érdekes, csak az a meglepő s majdnem különös benne, hogy a prímás tiz esztendővel megjelenése és a Bocskay-felkelés eseményeinek lepergése után íly élénken emlékezett rá.